

A VÁROSOK SZEREPE A NEMZETI ÉLETBEN

TANULMÁNY

IRTA ÉS SZÉKFOGLALÓUL FELOLVASTA A DUGONICS-
TÁRSASÁGNAK 1912 NOVEMBER 17. NAPJÁN TARTOTT
ÜLÉSÉN

Dr. SZALAY JÓZSEF
TI. FŐKAPITÁNY,
A DUGONICS-TÁRSASÁG RENDES TAGJA

A DUGONICS-TÁRSASÁG KIADÁSA

A városok szerepe a múltban is dicsőségteljes volt. Jövőjük ellenben egyenesen káprázatos. A társadalom mai alakzatának jogosságáról politikai és bölcsészeti pártállás szerint különbözők lehetnek a vélemények, azt azonban tényként állapíthatjuk meg, hogy mivé-
lődési és gazdasági fejlődésünk ez időszerti színvonalára egyedül a városok, illetőleg a városokba tömörült polgárság révén jutottunk. Kétségtelen az is, hogy ezt a fejlődést a városok a jövőben is irányítani fogják, mert ha a jelek nem csalnak, ugy korunk közéletének uralkodó planétája: a *Város*. Sem a társadalomra, sem a nemzetre nem közömbös tehát, hogy a városok sorsát minő politika irányítja.

Ez az igénytelen dolgozat a polgárság figyelmét óhajtja a város, mint intézmény iránt felkölteni; abból az elv-

ből indulván ki, hogy nem hiábavaló
doiog lehet közvetlen környezetünkről
számot vetni, mert éppen közelségénél
fogva rendszerint azt nem ismerjük.

A természet erői mindenkor döntő befolyást gyakoroltak az emberiségre. E tényezők leghatásosabbja a *klíma*. Az élővilágbeliek közül első sorban az ember érezte meg az ősvilág éghajlati változásait. Ösztönszerűleg igyekezett tehát magát a természetnek vaktában ható erőtől függetleníteni. Ennek elérésére a legcélravezetőbbnek azt ismerte föl, ha sokadmagával tömörül, így keletkeztek az emberi hordák. És amikor érdekében állónak találta, ha bizonyos szokásokat és szabályokat követ, megalapította a családi, a törzsi szövetségeket, amelyek nomád csapatokban kóboroltak, terelgetve barmaikat, úzve a vadat s halászatva a vizeket. Hogy a fejlődés itt nem állott meg, annak — eltekintve a társaság utáni ösztönszerű vágyódástól — különböző ható okai vannak. *Első ok az anyagi boldogulás*. Azokon a helyeken

ugyanis, ahol a folyók egymásba vagy a tengerbe szakadnak, ahol tehát sok ember találkozhatik, városok keletkeztek, mert e helyeken termékeket lehetett forgalomba hozni, ami által nemcsak a szükséglet nyert kielégítést, hanem az áruk adásvételével úgy az egyén, mint az összesség gazdagodhatott. *A második ok a személy- és vagyonbiztonság.* Időjártával ugyanis a barlanglakás, a cölöpépítmény csekély védelmet nyújtottak, ennél fogva a hegyekbe vonultak az emberek vagy a síkon falat húztak s az így biztosított hely lett a város. *Harmadik oka a vallási szükségletek kielégítése jelentkezik.* A hajdankorban vallás és társadalom szerves összefüggésben fejlesztették egymást; ahol tehát a közös istenitisztelet és áldozatok végzésére alkalom kínálkozott vagy ahol kolostorok és bucsuhelyek létesültek, megalakult a város. *Negyedik hatóok a fejedelmi akarat.* Ahová a fejedelem, a törzsfő a maga családjával, kíséretével, hivatalnokaival letelepedett, ott keletkezett a központ. Különben is a főhatalom: a vagyon és a kitüntetések kútfeje mindenkor csá-

bos erővel vonzotta magához a népet. (Humboldt, Foustel de Coulanges). Magától értetődik, hogy ezek az okok nemcsak egyenkint, hanem egyidejűleg is közrehatottak, amennyiben ugyanazon a helyen rendezte be székhelyét a fejedelem s telepedett le a papi- és hivatalnoksereg, ahol a forgalom alkalmasan bonyolított le s ahol a kalózsok és martalócok támadásaival kőfalak és érckapuk dacoltak.

Csecsemő korában a város a keleti civilizáció bölcsőjében ringott. A Nílus termékenyítette föld népe számos virágzó várost alapított. Rang és vagyon tekintetében első volt köztük Théba. Négyezer évvel ezelőtt még épségben volt. Ma, romjaiban is kincs, mert templomainak s királlysírjainak törmelékei híven elbeszélnek a múltak történetét. A kháldusok városa Babylon volt, az ó-kor Londona; sőt ennél négyszer nagyobb. S mi lett belőle? Bábeli tornya, királyi palotája, Szemirámisz függő kertjei már kétezer év óta romok. Hasonló sorsra jutott az asszír város koloszusz: Ninive. Ma már csak a lanthatlan tudomány kutat egy-egy tég-

lája után. Jeruzsálem, a zsidóknak, keresztényeknek egyaránt szent hely, maga egy világtörténelem! Dávid király teszi nagygyá, Salamon dicsőségessé; azután a szörnyű nemzeti bukás s a krisztusi dráma megszentelik; a kereszties hadakkal megmozdítja a fél Európát s ma — török birtok. Perzsia fővárosa Persepolis volt. Természetes, hogy a népre nagy vonzóerőt gyakorolt, hiszen a fejedelem udvarában naponkint ezerötszáz személyre teritettek. A sorrend az ó-világ legműveltebb népéhez, a göröghöz vezet. Városaik, mint Athen, Sparta valóságos államok s hű kifejezői a polgáraik lelkét eltöltő harmonikus világnézetnek. Műveltségük fensőbbiségére rávilágít Grünwald Béla megjegyzése: Egy görög városnak, mint Athén, kultúrai hagyatéka, melyből csak töredékek jutottak ránk, nagyobb értékű az emberiségre nézve a világ összes harcias törzseinek hősteteinél. — A kultúrában a görögnek testvére a római volt. Ezelőtt harmadfélezer évvel, április 21-én alapította Romulus Romát. Ezt a napot ma is megünnepelik. Joggal, mert abból az

alacsony fallal körülvevett s halmokra épített házcsoporthoz, amelynek néhány vállalkozó szellemű harcos rakta le az alapját, akkora világhatalom lett és olyan világtörténelmi nevezetesség, a milyennek ekkoráig párja nincs. Amikor saját bűnei s a népvándorlás vihára romba döntötték, összeroskadásának pora és törmelékei az egész ó-világ kultúráját annyira elborították, hogy csak hat évszázad múlva képes a renesszánsz az eltemetett s elfelejtett klasszicizmus eszméit s kincseit napvilágra hozni. Bukását sokáig nem tudja kiheverni; de mint a pápaság székhelye s ma, mint az unita Italia fővárosa, olyan szerepeket játszott s játszik, hogy méltán megilleti az örök város díszítő jelzője. Az ókoriak sorozatát, a középkorba is átnyúlva, az arabok rekesztik be, akik Damaszkusz-tól, a Kelet szemé-től kezdve, észak-Afrikán át, egész Cordováig városokat alapítanak s azokban a kereskedelmet, ipart s tudományokat ápolják s számos, ma is közkeletű fogalmainknak rakják le alapját.

A középkorral más világ nyílt az

emberiségre. A szabadság eszméje, a melyet a különben városromboló népvándorlás dobott a világ eszmeáramlatába, — átalakító hatással volt a társadalmi rendre s így természetesen a városokra is. A mai nagy városok ebben a korban már a serdülő ifjú életét élték. Közülök különösen az önállóságra törekvő német és olasz városok méltók figyelemre. Venezia, Firenze, Milánó, Pisa stb. majd arisztokratikus, majd demokratikus alapon szervezkednek s a kereskedelem, tudomány és művészet tűzhelyei.

Symonds, a renesszánsz kiváló ismerője Firenzéről, a szellem városáról ezeket írja: »Eszmék egy város népeségét — Athenaet kivéve — soha sem hatottak annyira át; a természet oly magas értelemmel, oly éles felfogással, oly szellemdússággal és az ész oly ügyességével egyet sem áldott vala meg úgy, mint Firenzei. A firenzeieknél az olaszok nemes és fogékony szelleme hatványozva van. Megállapítja továbbá, hogy a nép tevékenységét — ha az önfentartás ösztöne már nem veszi igénybe — a vagyon, a tudomány és

a művészet iránti vágy hozza mozgásba. »Ritkán található nemzetet, amely egyenlő mértékben bírja e tulajdonságokat. A firenzeiek azonban ilyenek voltak.«

Érdekes ellentétük a gazdasági alapra helyezkedő német városok. Szülőföldjei a céheknek s azoknak a szabályoknak, amelyeknek se szeri, se száma s amelyek körülményes pontossággal, imitt-amott boszantó aprólékossággal rendezték a polgár életét születésétől haláláig. A Hanza, melyet érdekeik kölcsönös támogatására kötnek a német kikötő városok, politikai hatalommá is kinőtte magát. A középkori városok az uralkodó támaszai a hatalmaskodó hűbérurakkal szemben, majd a pénz dolgában megszoruló fejedelmeknek voltak segítségére. Ezen a révén igaz, számos kiváltsághoz jutottak, de egyszersmind akaratlanul is segítették életre hozni az újkor szülöttét: az egységes államot, amely aztán Uranosként sietett felfalni fiait: a városokat.

Egyrészt az Amerika felfedezésével járó gyökeres gazdasági változás, más-

részt a reformációt követő szellemi harc természetesen nem maradhattak hatástalanul a városokra. Ipar és kereskedelem föllendült, a tudományokat s művészeteket úgy a társadalom, mint az állam támogatták s így az olasz, német, francia, angol és hollandus városok mind nagyobb jelentőségre vergődtek. A kultúra merészebb szárnycsapásai nyomán a kevésbé civilizált országokban is létesülnek városok, Oroszország például ekkor kapja Szent-Pétervárt. Az újkor városai teljesen elűtnek elődeiktől s inkább megfelelnek annak a fogalomnak, amelyet úgy a tudomány, mint a társadalom róluk alkot. A legfigyelemreméltóbbak közülök az amerikai városok, mint amelyek a gyors alapításnak s a szédítő fejlődésnek közmondásos példái. Noha a statisztika nemcsak Chicago, New-York, Boston és társai, hanem az európai városok forgalmáról is tud kábító számokat produkálni, mégis az amerikai városokat a dollár után való örületes rohanás, az üzlet teszi mássá, mint az óvilág fogalmai szerintieket.

Bár az eddigiekből is kiviláglik a városoknak *a közgazdaság fejlesztésére, a kultúra felvirágoztatására, a társadalmi és politikai eszmék termelésére* irányuló befolyása, mégis hálás dolog lesz ily irányú hatásukat részletesebben szemügyre venni.

A gazdaság az alap, mert a szükségletek kielégítésének vágya képes a leghatásosabban megmozgatni az emberi tevékenységet. Ha ugyanis a legközvetlenebb szükségletek, mint a táplálkozás, a ruházat s a lakás már kielégítést nyertek, előtérbe nyomul a kívánság, a kényelmi, majd a fényűzési szükségletek után is. A szükségletek csillapítása azonban arra az okosságra is rávezeti az embert, hogy a szükségleti cikkekből többet gyűjtsön, mint a mennyit pillanatnyilag igényel, hogy a jövő bizonytalanságát ellensúlyozza. Azonban a gyűjtés ott a legeredményesebb, ahol sokan laknak együtt, a hol tehát a munkamegosztás lehetséges s ahol forgalom, árucseré létrejöhet. Ezek a helyek a városok, melyeknek sok lakója közül az egyik tanító, a másik hivatalnok, a harmadik

szükségleti cikkeket, szerszámokat állít elő, újra vannak mások, akik a termékeket hozzák forgalomba. A városban fejlődik ki tehát az ipari nagy termelés és a felesleges ipari és mezőgazdasági termékeknek forgalomba hozatala. Az első stádiumban ez a nehézkes cserekereskedés alakjában történik. Később, amikor a pénz lett az általános értékmérő, az áruk kicserélése természetesen megkönnyebbedett. Mégis az áruforgalom megnövekedése legtöbbször köszönhet a gépek feltalálásának. Ha nem is kockáztatok olyan állítást, hogy gépet csak városi ember képes feltalálni, azt azonban határozottan állítom, hogy gépet kellően kihasználni csak városban lehet, ahol a tanult gyári munkások sűrű csapata áll rendelkezésre, ahol a gépek készítményei bőséges fogyasztásra találhatnak, ahonnan gyorsan és bármilyen tömegben elszállíthatók és az elszállításig alkalmasan fölraktározhatók. Így keletkeztek a hatalmas gyárvárosok. Természetesen, ha e kedvező előfeltételek a gyermekkorát élő gyárvárosban meg voltak, az a város aránylag rövid idő alatt óriássá

nőtt, amire kiválóan szemléltető példák az angol gyárvárosok. Íme, mekkorát változott a világ! Az ókorban a természet erői irányították az emberek cselekedeteit: oda telepítették városaikát, ahová a természet jóformán diktálta. Ma az emberi elme lett úrrá a természet fölött: igájába hajtotta a hőt, a villanyt s a világ csodáinak számában megnyitotta a végtelennek látszó sort.

Ha valahol egy város alakult, élet-szükséglete lett, mint szívnek az erek, hogy jó közlekedési utjai legyenek. Kohl szerint Berlin fejlődésének is ez a titka. Ez a város számos belőle ki-sugárzó vízi-, szárazföldi-, és vasutai-val úgy csüng a két folyó: az Elbe meg az Odera között, mint a pók hálójával két fa között. Hazánkban a honfoglalás előtti római városoknak olyan kitűnő utai voltak, hogy a jó utat katonai műnyelven ma is római útnak hívják. Amikor a soha sem pihenő emberi elme előbb a gőz, majd a villám hajtóerejét megismeri, a nehézkés társzekerek, a romantikus postakocsi s a lomha vitorlások helyét a

nagy teljesítésű teher- s a szárnyaló expressz-vonatok veszik át. Idő és távolság, amelyek az embereket egymástól elválasztották s közös műveiségben való összeolvadásukat gátolták, lassankint eltörpülnek. Szakadatlanul dübörögnek a tehervonatok, feldolgozásra szállítva értékes terhüket: a nyers anyagot s feldolgozás után szétosztják azt a megnövekedett étvágyú fogyasztásnak. Szüntelenül szelik a hullámokat a nagy teherhajók s a kikötővárosok mint perpetuum mobile örökös nyüzsgésben, zihálásban bonyolítják le az árucikkek közvetítésének verejtékes munkáját. A városi gazdaság televény talaján pénzintézetek teremnek, amelyek a forgalom lebonyolításához szükséges költséget rendelkezésre bocsátják, viszont a szerepet nem kapott tőkét addig, míg szükség kerül rájuk, feleslegként megőrzik s ennek alapján kibocsátják s igénybe veszik a pénzt helyettesítő eszközöket: a váltót, az utalványt, a csekket stb. íme a világ pénzgazdaságra tér át! A tőke alakját öltött pénz a föld első nagyhatalmasága lett: nagyobb a koronás királyok-

nál. A tőkét is a város teremtette tehát, az a város, ahol az emberi ész isteni szikrája a természet szunnyadó erejét megtermékenyítve, ezt a gazdasági hérszót életre hívta.

Mindezek a tényezők a városlakókat gazdagá tették. Mivel pedig a miveltségnek a gazdaság hatalmas emeltyűje, természetes, hogy nyomában a tudomány és a művészetek is virágzásnak indultak. A művészet és az ismeret minden ágára iskolák létesültek s a valóságos buzgalom vetélkedve emeli a díszes templomokat. Városokba tódul a nép, hogy ismeretvágyát kielégíthesse s magát a tudomány fegyvertárából az életküzdelemre fölszerelje.

A társas együttlétbe sodort ember-tömeg részben az egymás példáján okulva, részben egymással versenyezve, a raffinériáig fokozott finomságra törekszik. Lakóháza, bútora, öltözéke előkelő ízlésről tesznek tanúságot. Még a modora is más a városi embernek. Az udvariasság idegen elnevezése is, mint a Höflichkeit, a courtoisie a városokban székelő fejedelmi udvartól veszi származását. A városi közönség nyug-

talán véralkatánál fogva meglehetősen állhatatlan lévén, minduntalan újdonság után kívánczik s e törekvésében megteremti a stílusokat s a divatot. Fokozott igényei nagy és válogatott szellemi fogyasztásra utalván, a művészetek kifejlesztésének és felvirágozásának elsőrangú tényezői. Múzeumok, képtárak, kiállítások, színházak, hangversenyek a várossal összekapcsolt fogalmak. De nemcsak a művészetek s a műipar gazdagodnak a város révén, hanem maga a város is alkalmas művészi célok megvalósítására. Az olvasatlan milliók a párisi bulvárokat, Bécsben a parkok s a paloták gyöngysorait: a világhírű ringeket, míg Budapesten az Andrássy-utat, a körutakat hívják életre. Köz- és magánpaloták, szobrok, parkok, fasorok, hidak az esztétika törvényei szerint váltogatják egymást, hogy elűzzék az ember széperzékének halálos ellenségét, az unalmat s kívánatos, kedves ott-honná varázsolják a várost.

Az eszmék termelésének is a város a melegágya. Nem állítom azt, mintha a vidéki egyszerű társadalom vagy pláne magányban élő ember agyában

nem születhetnek világot előbbre vivő eszmék, azonban kétségtelen, hogy csak a városi sok rétegű, összetett társadalom nyújthatja az alkalmat, ahol az emberiségre nézve értékes gondolatok sűrűlődv a mások eszméivel, a kellő forgalomképes alakot s ezzel magasabb belbecsét nyernek. A transzváli gyémántmezőn heverő gyémántdarabnak is meg van a maga becse; de kellő kereskedelmi értéket csak akkor nyer, ha az amszterdami köszörűs megadja neki a sugárszóró alakot s ha a párisi ékszerész ízléses foglalatba teszi. A nagy eszmék, legkivált a modern korban, városban születnek, ahol a tudósok és laikusok serege veszi azokat boncolás alá s ahol az elmék harca adja meg nekik a forgalomképes alakot és tartalmat. A városban ugyanis magasfokú intelligencia írástudatlanokkal, vagyoni hatalmasságok züllő proletárokkal, politikai kiváltságosok a jog koldusaival vannak aránylag szűk helyre összezsúfolva, minélfogva a város társadalmi és jogi szervezete bonyolult. Azonban éppen ezen bonyolultsága, akár csak a magasabb rendű ember tekervényes

agya teszi lehetővé, hogy belőle fenszárnyaló gondolatok röppenhessenek ki.

De nemcsak a gondolatnak, hanem az írott és az elmondott szónak a hatalma is a városban érvényesül a legteljesebben. A nyomtatott betű vagy a szónokok beszéde, amelyeket egyszerre százezernyi ember olvas és hall, intenzivebb, közvetlenebb hatást vált ki, mintha ugyanazt a szöveget vagy beszédet néhány tucat ember olvassa és hallja. A hatás, amely a nagy tömeget megragadja, ellenállhatatlan és esetleg orkánszerűen tör ki; az ige boszorkányozó varázshatalmánál fogva idegen emberek pillanat alatt régi ismerősökké válnak; a lelkek egybefornak, készen oltárokat rombolni vagy emelni. Faluhelyen mindezek az intelligencia részéről heves nézeteltérésekké, itt-ott vérszegény párbajokká laposodnak el, míg a műveletlen tömeg, — ha szájaize szerinti dolog — utcai rendzavarásokat rögtönöz.

A polgár fogalmát a városok teremtik meg és kötik ahhoz a jogi rendezettséget, az autonomikus szabadságot, a közért való lelkesedést. Kialakul a

közszellem, megnyilvánul a közakarats testet ölt a közérdek. A polgárság nagykorúvá válik s ha azt tapasztalja, hogy városában az történik, amit maga kigondol s a közakarats ezt valósítja meg, tudatára jut önállóságának s gyökereit ver lelkében a *szabadság eszméje*. A szabadság meg a polgárerények bimbajából a haladó kor virágát: *a szociális érzéket* fakasztotta. S ahol ezt a virágot erőteljes, modern közszellem termékenyítette meg, gyümölcsként *szociálpolitikai alkotások* termettek.

Ugyanis bármennyire káprázatosnak is látszik a városok jövőjének perspektívája, lehetetlen kitérni annak a megállapítása elöl, hogy az emberiség haladásának ragyogását kísérő árnyak a városokban még sötétebbek, sőt borzalmasak lehetnek.

A városok alkalmat nyújtanak ugyan gyors vagyonosodásra, de viszont rázkódtató gazdasági válságokat is idézhetnek elő. A felső tízezer jólétben s gyönyörökben dúskál, míg vele *együtt* a hajléktalanok s az éhezők beesett arcú tömege sziv egy levegőt. A levegőből azonban nem lehet megélni s a

korgó gyomor rossz tanácsadó. Az ókori Rómában az éhező nép hegyre vonulással adta meg a városi lázadásra az első példát s azóta számtalanszor megisméltődött s állandóan fenyeget veszedelme, hogy újra napirendre kerül. Londonban egy-egy éjjel tízezernyi ember nincs azzal tisztában, hogy hová hajtsa le a fejét. Természetesen itt a hivatalos és a magánjótékonyok csodaszámba menő erőfeszítéseket tesz a nyomor enyhítésére. Budapesten is télvíz idején, amikor a ruha, a táplálék, a lakás s a meleg hídja százszorosán észrevehetővé válik, megnyílnak a népkonyhák, a melegedő szobák s kiosztásra kerül az ingyen kenyér, az ingyen tej s az ingyen szén. De szükséges is, mert a nyomor szüli a bűnt s a városban, ahol minden nagyarányú, a bűn is fokozott méreteket ölt. Nemcsak bűnbarlangjai, hanem valóságos külön városrészei vannak a gonosztevőknek, akik ellen a rendőrségnek egész hadserege küzd a művészet magaslatáig emelt módszereivel és leleményességgel kigondolt eszközeivel. A városok társadalmi betegségeit azonban rendészeti

intézkedéssel s jótékonyssággal legfeljebb enyhíteni, de gyógyítani nem lehet. A jótékonyág különben is olyan avult orvosság, amelyet előbb-utóbb száműzni fognak a társadalom gyógyszer-tárából. Sőt nem is annyira a gyógyítás, mint a megelőzés a fontos s erre kizárólag csak *a szociálpolitikai intézmények* képesek. Ezek legnemesebbike a gyermekmentés. A humanizmus százával és ezrével küldi el nyári üdülésre a kőfalak közé plántált gyermek csemetéket, hogy a fenyvesekben, a homokon, a tengeren szívják tele csenevész tüdejüket éltető napsugaras levegővel, hogy ritkás vérük egy esztendőre újra feltudja venni a küzdelmet a pince-lakások s a szűk utcák kiirthatatlan lakójával: a bacillusokkal. A gyermekotthonok s foglalkoztatók meg az erkölcsi betegségektől iparkodnak az utca gyermekét megmenteni. Szükségességüket maga az az egyetlen jelenség igazolja, hogy a szinte kedves utcai csibészből milyen könnyen lesz bomba-vető apacs.

De maga az egészség megtartása is csak akkor van biztosítva, ha azt ki-

fogástalan élelmiszer, ivóvíz és lakás támogatja. Ha az aljas kapzsiság meghamisítja az élelmicikkeket vagy pedig uzsoraárakkal sarcolja meg a fogyasztókat, akkor a városnak intézményileg kell közbelépni és sajátüzemű vágóhidat, hus- és tejcsarnokokat, kenyérgyárakat sib. kell létesíteni. Hogy a polgárságnak egészséges vízzel való ellátása elsőrendű kötelesség, a vitán felül áll, mert hiába építi a város a milliós kórházakat, ha viszont az egzisztenciális tényezők s köztük elsősorban a jó víz szolgáltatásáról nem gondoskodik. Az artézi kutak e tekintetben mindenesetre nagy haladást jelentenek, azonban ezeket sem lehet mindenütt fúrni, illetőleg a végtelenségig szaporítani. Bécs azért olyan egészséges, mert az Alpések szűz tisztaságú miriád vizcseppjeit issza. Paris is hírhedt rosszaságú ivóvizét a négyszáz kilométernyi távolságú Rhone vizével fogja kiküszöbölni. Bárminő vakmerőnek lássék is első pillanatra állításom, de meggyőződésem, hogy Szegednek végleges víz-ellátása is csak az aradi vagy a bihari hegységek vizének bevezetésével fog

sikerülni. A költségek nagysága sohase riassza vissza az ilyen alapvető intézmények létesítésétől sem a hatóságot, sem a polgárságot, mert először is önmagára s a jövő nemzedékre költ s a költségeket akár három generációra is átháríthatja.

Egyébként az ilyen nagyszabású intézmények életrehívásánál érvényesíti igazi hatását a modern kor irányzata: a társulás. Az érdekelt városok szövetségre lépnek, hogy a létesítés terheit közösen, illetőleg arányosan viseljék s az intézmény jótéteményét polgáraik egyaránt élvezzék. Ma már nemcsak Belgiumban, hanem hazánkban is vannak villanyvilágítási vezetékek, amelyek központtal bírnak s onnan árasztják a világítási s esetleg az ipari energiát a szövetkezett helységekre. A nagy víz-vezetéki, sőt földgáz világítási berendezkedések is ugyanilyen érdekeltségi és arányos teherviselési alapon konstruálhatók meg. Az erdélyi földgáznak ilyen formájú elvezetésére a magyar városoknak 1912. december havi kongresszusa igényét be is jelentette.

A lakáskérdés megoldása a gyári és

ipari munkásság létérdeke. Valóban úgy szép a város, ha palotás, ha tereit emlékművek díszítik, gránit kockáit és aszfaltját parkok virága váltja fel s ha villanyáram hajtja vasutait és hinti az éjben a fényt. Azonban, ha az az elem, amely ezt a gazdagságot s ezt a fényt létrehozni segítette: a munkásság dögleletes levegőjű pincelakásban s külvárosi odúkbán lakik, akkor — szómmal ne vétsek — olyan ez, mint amikor cicomás ruha szennyes alsót takar. Kötelesség is, okosság is a munkásságot tisztességes bérlakással ellátni. Kötelesség, mert a munkás egyetlen vagyonát: a munkaerejét áldozza naponkint a közért és okosság, mert azokban az odúkbán otthon van a betegség és gyakori a halál s jaj a városnak, ha elindulnak azok onnan a palotákba vendégszerepelni.

A szociálpolitika jegyében létesülő ezen és még sok más községi üzemmel szemben ellenvetik, hogy azok a magánvállalkozást károsítják. Kétségtelen, hogy a magánvagyonosság nemzetgazdasági érdekű, mindazonáltal nem az a fontosabb, hogy a városban néhány igen

gazdag ember legyen, hanem az, hogy egyetlen polgár se nyomorogjon.

Az igazság érdekében meg kell állapítanunk, hogy a város mai magaslatára nem kizárólag a saját erejéből emelkedett, hanem közremunkált azon a vidék is, mert a város és a vidék kölcsönhatásban vannak egymással. Ugyanis a vidék nyereszterméivényeit szállítja a városnak, míg a város ezért szellemi termékeivel fizet. Ha a két szolgáltatás értékét mérlegeljük, világos, hogy a mérleg billenése a városok kulturális fölényét mutatja. »A sík mezőn, falvakban, tanyákon él a nép — mondja Rákosi Jenő — »a városban él a modern nemzet. Élőfához hasonlítva: a föld népe a fa gyökere és törzsöke, a város a lombja, virága és gyümölcse. A falu termeli a követ, a város a szobrot. Az anyagot amaz, a szellemet a város. A nép az öröklétű egyforma idő, a város a tagolt idő: a változó, előretörő korszakok sorozata. A nép a test, a városok az értékek. A test táplálkozik, fárad és pihen, gyönyörei szokások; a város lát, hall, tapint stb. és gyönyörei számára ízlése van.

A természet ölen élő vidék gyermeke, nemcsak gondolkodásában, hanem életmódjában és szellemi igényeiben is egyszerűbb. Nem hiába rajongott a latin klasszikus költő a vidékért, de nagy szükség is van annak egészséges befolyására. Jó levegője a városlakók sápadt arcszínét hivatott megpirosítani, míg erkölcseinek tisztasága, becsülésre méltó konzervativizmusa, élénkebb családszeretete a nagy városok morális egyensúlyára gyakorolhat jótékony befolyást. Azonban a statisztika azt mutatja, hogy a vidék lakossága feltűnően özönlik a nagyvárosba s így a vidék elnéptelenedik. Szászország olyan, mint egy nagy város. Lipcse lakossága 25 év alatt 400 százalékkal szaporodott, míg odakint a mezőn alig van valaki, aki az eke szarvát megfogja. Aggasztó jelenség ez s maguk a városok sem örülnek neki valami nagyon, mert olyan elemek is kerülnek falaik közé, amelyek csak az amúgy is félelmetes mob számát szaporítják. Erősíteni kell tehát a vidéket is s ott kisebb központokat teremteni, hogy azok, akik a várostól várják el-

tartásukat, ne rohanják meg a városokat s ne néptelenítsék el a vidéket.

Ami hazánk városainak történetét illeti, tény, hogy a magyarság nem alapított várost. Nagy tévedés lenne azonban ebből a körülményből műveltségbeli elmaradására következtetni. A honalapító magyarnak lelke még őshazájának pusztáival, a szabadság jelképével volt egybeforrva s így Európában is megmaradt síkföldinek. Árpád-házi királyaink látva ennek az egyoldalúságnak veszedelmét, rendre városokat alapítanak, természetesen többnyire idegenekkel, német és olasz iparüzőkkel. Ezek lettek a királyi városok, amennyiben függetlenül a vármegyétől, közvetlenül a királyi hatóság alá kerültek. Mi sem természetesebb, hogy megye és város valami jó szemmel soha sem nézték egymást. Egy idézet Beöthy Ákostól ezt igen jellemzi: A vármegye a szittya rendtartásnak volt szülőtte, annak szelleme adott neki életerőt, a város ellenben a germán jog- és politikai képződésnek nyomait viselte magán, még pedig századokon keresztül. A megyének törvénykönyve a Hármás-

könyv, míg nem egy városban a Sachsenspiegel szabványai voltak érvényben. Míg a vármegyében a jogosultak teljes mértékben élvezték az ősi vérrel szerzett szabadságot és a legtágabb értelemben vett önkormányzatot létesítették, addig a szabad királyi város polgársága minden volt, csak nem szabad és helyhatósági élete teljesen elcsenevészedett. Ennek a körülménynek tudható be az is, hogy a városok az országgyűléseken a XV. századig egyáltalában véve meg sem jelentek s 1848-ig mindnyájuknak összesen csak egy szavazatuk volt. Egy törvényünk még azt is kimondta, hogy a városok számát, minthogy azok a nemzetre nézve veszedelmesek, szaporítani nem szabad. Ezt a városok azzal torolták vissza, hogy nemes ember letelepülését megtiltották. Ilyen körülmények között városaink közel sem gyakorolhatták a nemzetre azt a közgazdasági és kulturális befolyást, mint külföldi társaik. Hogy is tehetnék volna, mikor még maga a főváros is annyira idegen, német és rác volt, hogy nemzet és főváros meg sem értették egymást.

Nemzetünk szerencséje, hogy az 1848-iki, de még inkább az 1867-iki politikai átalakulás után a magyar Géniusz varázsereje átformálta városainkat s azokat egyenesen a nemzeti haladás kútfejévé tette. A sort Budapest nyitotta meg. Kelet és nyugat közötti világvárosi hivatását látva, áldozott is az ország érte annyit, hogy a vidék már féltékenykedni kezdett, sőt ennek hangot is adott. Ne bírálgassuk, hogy jogosan-e vagy jogtalanul, de tény, hogy jelszó lett a vidéki városok istápolása annyival inkább, mert ezek a fokozódó igényeknek meg akarván felelni, rengeteg beruházások terhével rakták meg vállukat. Városaink érezve az egyes erőtlenségét, érdekeiket közössé tették s ezeknek kongresszusaikon mind erőteljesebb hangot adtak. Törekvésük nemes. Megérdemlik, hogy azt az egész nemzet rokonszenvező érdeklődése kísérsje, mert addig nem fejlődhetnek nagy arányokban s általuk hazánk nem válik városiassá, amíg egy külön törvény szabadabb mozgású önkormányzatot s gazdasági nagykorúságot nem biztosít nekik. Városaink jóformán nap-

jainkig semmi egyebek nem voltak, mint közigazgatási szervek. Pedig halálos véték a bennük felhalmozódó polgári energiát parlagon hevertetni. Hogy ez az energia a szociálpolitika terén mire lenne képes, azt ámulattal szemléljük Európa nyugatán. Nagyot fordult a világ: a gyorsabb elhatározások, a sürgős végrehajtások korában élünk. A kis és nagy községek összessége, a vármegye azonban kevésbé alkalmas az ily eljárásra, míg a város, amely adandó alkalommal úgy viselkedhetik, mint egyes ember, sokkal mozgékonyabban járhat el. Eddig a vármegyék mint az alkotmány védőbástyái tartották fenn az országot, de ma alkotmánybiztosítékaink szaporodása folytán a vármegyéknek régi dicsteljes szerepe bizonyos mértékben fölöslegessé vált, míg a kormánytól függetlenített városok erkölcsi, anyagi, politikai súlyuknál fogva a jövőben ugyan olyan, sőt erősebb alkotmánybiztosítók lehetnek, mint hajdan a vármegyék.

Az 1910. évi népszámlálás arról az igen örvendetes jelenségről tesz tanúságot, hogy városaink lakossága lélek-

szám tekintetében jelentékenyen gyarapodik. Amíg például ezelőtt kétszáz évvel a szoros értelemben vett Magyarország összes városában csak annyi ember lakott, mint ma Szegeden, azaz kerekszámban 125.000, addig a városi népesség a legutóbbi statisztika szerint több mint 3,700.000-re emelkedett. S ez a fejlődés koránt sincs még befejezve. Mert, ha tény is az, hogy különösen hegyvidéki városaink leginkább a bányászat aláhanyatlása miatt panganak, vagy alig gyarapodnak számbavehetően, az alföldiek annál kedvezőbb lendületet mutatnak s belátható időn belül egész sorát fogják a százezres városoknak produkálni. Valóság ugyan, hogy maga a nagy tömeg ember nem város, mert a sűrű lakosság még csak az alap. A sokadalmat várossá az intézmények avatják. Az intézmények létrejöttét megcélszerű, programmalkotásra alkalmas törvények segítik elő. Az 1912. évi LVIII. törvénycikk becses ígéret arra nézve, hogy ez a program megvalósul s szárnyat ad ambiciózus városainknak, sőt a nyers anyagi erőtől duzzadó nagyközségeinknek is.

A népszámlálási statisztika azonban azt is igazolja, hogy városainkban a magyarság is napról-napra szaporodik. Nemzetiségektől tarkázott országunkban végtelenül fontos az, hogy a magyarság a kultúra gócpontjain, a városokban tömörülve, számban megnövekedve, műveltségének fölényével uralkodjék a nemzetiségek fölött. Ez nyújt reményt, hogy a városok fogják hazánkban a nemzetiségi kérdést megoldani.

Ezen hivatás fontosságával vetekedik városainknak társadalom átalakító szerepe. Jó félszázad előtt a nemesség volt az uralkodó osztály, a városi polgárságnak, de legkivált a jobbágyságnak alig volt szava. Az 1848-iki alkotmányreformok egyúttal társadalmi újjáalakítást is jelentettek, azonban a megújulás készületlenül találta az osztályokat s így az egybeolvadás meg sem indult. A dzsentri nagy része elpusztult, majd az addig tétlenségre kárhoztatott elemek részt követeltek a társadalom s az ország munkájából s az alsó rétegekből állandó lett a feltörekvés a középosztályba. Ez a folyamat súrlódások nélkül nem ment s így a magyar

középosztály kialakulása tulajdonképpen napjainkban indult meg. Ezen a téren vár fényes vezérszerep városainkra; ugyanis *nekik keli megteremteniük az egységes, előítéletektől ment demokrata társadalmat* Ez nem egyértelmű történelmünk kegyeletes hagyományainak félrelökésével, hanem jelenti a hazaszeretet által megszentelt közcélokra a magyar kultúra alapján való összeműködést. Mint a nyugati példák mutatják, egyedül a demokrata hitvallás üdvözít, amelynek azok az alapigazságai, hogy a tekintélyt nem a születés, hanem a tudás adja s a becsületnek és a nemességnek a munka az értékmérője. Széjjeltekintve a világban, szinte kézzelfoghatóan észlelhetjük az erők tömörülését, az energiák sűrűsítését. A mezőgazdaság belterjessége, a gyáriparra növekedett kézműipar, a kereskedelmi világ kartelljei, trösztjei s a politikában a jogkiterjesztések mindezt igazolják. A társadalom a városokba tömörül. Ha Magyarország ebben a tekintetben el is maradt, most kettőzött erővel iparkodik a mulasztottakat helyre pótolni. Bizonyos, hogy a városainkba

tömörült magyar polgárság fogja nemzetünk jövődjét irányítani s bizonyos az is, hogy csakis városaink révén fogunk az európai kulturnemzetek sorában helyet foglalhatni. Bárha ez még a jövő zenéje, de már is hallatszanak e zenének bevezető akkordjai, amelyekből elemi erővel dörög felénk a megújhodott fenséges himnusz, a modern *Isten áldd meg a magyart!*

